

# Meer wapens, meer klimaatcrisis



Hoe de krijgsmacht  
bijdraagt aan onveiligheid

Meer wapens, meer klimaatcrisis

# **Stop Wapenhandel**

## **Colofon**

Tekst: Wendela de Vries  
Februari 2024

Stop Wapenhandel is een onderzoek- en actiegroep tegen wapenhandel en wapenindustrie.

Help mee, doneer op IBAN NL11 TRIO 0390 407 380

Stop Wapenhandel  
Anna Spenglerstraat 71  
1054 NH Amsterdam  
[www.stopwapenhandel.org](http://www.stopwapenhandel.org)

## Grootvervuilers zonder verplichting

Tanks, gevechtsvliegtuigen en marineschepen gebruiken enorme hoeveelheden fossiele brandstof. Daardoor is de militaire bijdrage aan de wereldwijde klimaatcrisis groot. **Militaire activiteiten (inclusief wapenproductie) veroorzaken naar schatting 5,5% van de mondiale CO2-uitstoot.**<sup>1</sup> Dat is meer dan de scheepvaart en luchtvaart samen. Hoe meer militaire oefeningen en hoe meer militaire actie, hoe meer klimaatschade. **Oorlogen leiden tot pieken in de uitstoot.** Alleen al in de eerste 60 dagen van de oorlog in Gaza veroorzaakten bomexplosies, gevechtsvliegtuigen en raketten evenveel CO2-uitstoot als het verstoken van 150.000 ton kolen.<sup>2</sup>

Wetenschappers moeten de omvang van militaire CO2-uitstoot schatten op basis van brandstofgebruik. Harde cijfers ontbreken. **Door lobby van het Pentagon zijn militaire activiteiten uitgezonderd van rapportage aan het IPCC, het klimaatbureau van de Verenigde Naties.**<sup>3</sup> Pogingen van campagnegroepen en onderzoekers om op zijn minst NAVO-landen te laten rapporteren hebben nog niet veel opgeleverd.<sup>4</sup> Militairen houden hun gegevens graag geheim, ook al is er een duidelijk publiek belang bij openheid van zaken.

**Oorlogen leiden tot  
pieken in de uitstoot**

### Fossiel voor wapensystemen

In Nederland hebben alle overheidsinstellingen een klimaatdoelstelling, dus ook Defensie. Ten eerste moeten militaire bases in 2030 de helft van alle energie zelf opwekken en in 2050 volledig zelfvoorzienend zijn.<sup>5</sup> De krijgsmacht verduurzaamt kazernes en installeert zonne- en windenergievoorzieningen. Dat levert meer op dan alleen CO2-besparing: het vermindert de energiekosten en heeft bovendien een strategisch voordeel. De aanvoer van brandstof is lastig te beveiligen tijdens militaire operaties. Door zelf energie op te wekken is minder externe aanvoer nodig.

## Meer wapens, meer klimaatcrisis

Minder makkelijk te verduurzamen is het fossiel brandstofgebruik van wapensystemen. Ook daarvoor heeft Defensie een klimaatdoelstelling: In 2030 moet de krijgsmacht 20% minder fossiele brandstof gebruiken (ten opzichte van 2010) en in 2050 minstens 70% minder. Met het huidige beleid wordt dat volstrekt niet gehaald.

In 2019 publiceerde het ministerie van Defensie een zogenaamde 'nulmeting' voor al het vliegend, varend en rijdend materieel en het energiegebruik van kazernes, marinehavens en militaire vliegvelden.<sup>6</sup> **Fossiel brandstofgebruik tijdens oefeningen en operaties veroorzaakt driekwart van de militaire CO2-uitstoot**, uit te splitsen in vliegtuigkerosine (54%) scheepsbrandstof (27%) en weg diesel (19%). Defensie publiceert geen gegevens over individuele wapensystemen, maar gevechtsvliegtuigen en zware transportvliegtuigen zijn waarschijnlijk de grootste brandstofslurpers.

## **Oefeningen en operaties veroorzaken driekwart van de militaire CO2-uitstoot**

Om aan de klimaatdoelen te voldoen mengt de krijgsmacht zijn fossiele brandstof bij met biobrandstof afkomstig van 'reststromen', onder meer gebruikte frituurolie. Deze bijmenging (20% bij weg diesel, 10% bij scheepsdiesel en 5% bij kerosine) is technisch simpel en kan in bestaande motoren.<sup>7</sup> Het probleem is de beperkte beschikbaarheid van biobrandstof. Er zijn niet veel reststromen, en de krijgsmacht concurreert met de civiele transportsector die ook moet verduurzamen. Net als de civiele transportsector hoopt de krijgsmacht op snelle technische doorbraken bij de ontwikkeling van synthetische alternatieve brandstof. Of dit ooit lukt is allerm minst zeker, maar het is een goed excuus om geen andere maatregelen te nemen.

### **Geen duurzaam oorlogsmaterieel**

Vanwege zijn klimaatdoelstelling moet het ministerie van Defensie bij nieuwe wapenaankopen tegenwoordig ook naar duurzaamheid kijken. Daarvoor is een 'beoordelingskader duurzaamheid' ontwikkeld, waarbij zaken als brandstofgebruik worden afgewogen tegen extra kosten en gevolgen voor inzet. Wapensystemen gaan al gauw 30 tot 40 jaar mee.

## Meer wapens, meer klimaatcrisis

**Wapensystemen die nu worden aangeschaft bepalen de CO2-uitstoot tot ver na 2050.** Erg veel duurzame keuzes zijn er niet op de wapenmarkt. De wapenindustrie krijgt financiële steun om te verduurzamen, onder meer met innovatiesubsidies.<sup>8</sup> Een voorbeeld is de samenwerking tussen marine en de civiele maritieme sector bij de ontwikkeling van nucleaire voortstuwing voor schepen. Er zijn al lang grote schepen (vliegdekschepen en onderzeeërs) op kernenergie. Marine en industrie ontwikkelen nu samen een Small Modular Reactor (SMR) voor kleinere schepen<sup>9</sup> Wat betreft duurzaamheid en veiligheid is het een twijfelachtig project. SMR's kunnen fossiele brandstof vervangen, maar leiden tot nieuwe risico's doordat radio-actief materiaal in oorlogsgebied wordt gebracht. De zorgen rond de kerncentrale van Zaporizja in Oekraïne tonen aan hoe gevaarlijk dat is. Ook leiden SMR's tot moeilijk te controleren verspreiding (proliferatie) van nucleaire kennis, technologie en materiaal, terwijl het beleid voorheen juist gericht was op beperken van verspreiding vanwege het risico van gebruik in wapens.

Een duurzamer project is de aankoop van acht hulpvaartuigen door de marine, met motoren voor klimaat-neutrale aandrijving op basis van methanol.<sup>10</sup> Maar ook dit lost het fossiele probleem van Defensie niet op, want groene methanol is beperkt beschikbaar en de techniek is niet geschikt voor voor grote schepen als bijvoorbeeld fregatten. De stapjes die gezet worden naar verduurzaming zijn klein. Cijfers over de voortgang ontbreken, want hoewel de Tweede Kamer jaarlijkse rapportage over vergroening van de krijgsmacht is beloofd, is die vooralsnog uitgebleven.

### **Klimaat is belangrijk, oorlog is belangrijker**

De NAVO, het militair bondgenootschap waar Nederland deel van uitmaakt, is geen koploper bij vergroening van wapensystemen. **Wat de NAVO betreft mag de klimaatcrisis geen belemmering zijn voor wapenaankopen, oefeningen of militaire inzet.** “We kunnen onze militaire effectiviteit niet in gevaar brengen” stelt secretaris-generaal

**Wapensystemen die  
nu worden  
aangeschaft bepalen  
de CO2-uitstoot tot ver  
na 2050**

## Meer wapens, meer klimaatcrisis

van de NAVO Jens Stoltenberg. “NAVO gaat over het bewaren van vrede door afschrikking en verdediging. Niets is belangrijker. Als we er niet in slagen de vrede te bewaren, zullen we er ook niet in slagen de klimaatverandering te bestrijden”.<sup>11</sup> Hoe militaire superioriteit de klimaatcrisis zal oplossen blijft onduidelijk.

De NAVO heeft een wereldwijd standaard brandstofbeleid (*single fuel policy*) gebaseerd op fossiele brandstof.<sup>12</sup> Daarvoor loopt onder meer een 5279 kilometer ondergrondse kerosine-pijpleiding door West-Europa, die is aangesloten op militaire vliegvelden als Volkel en Eindhoven, en op Schiphol en de haven in Rotterdam. Een groot deel van die pijpleiding wordt op dit moment vernieuwd. “Pijpleidingen zijn een

duurzame manier om brandstof te transporten, op een veilige manier voor mens en milieu” schrijft Defensie op zijn website<sup>13</sup> De kerosine zelf, die wordt geleverd door Shell, is natuurlijk niet duurzaam.

## **Voor de NAVO mag de klimaatcrisis geen belemmering zijn voor wapenaankopen, oefeningen of militaire inzet**

### **De militarisering van de klimaatcrisis**

De klimaatcrisis is voor de NAVO een militair-strategisch probleem. Klimaatverandering “heeft gevolgen voor de veiligheid, operaties en missies van de NAVO, zowel in het Euro-Atlantische gebied als in de bredere buurlanden van het bondgenootschap. Het

maakt het voor militairen moeilijker om hun taken uit te voeren. Het verandert ook de geopolitieke omgeving, wat leidt tot instabiliteit en geostrategische concurrentie en omstandigheden die kunnen worden misbruikt door statelijke en niet-statelijke actoren die het bondgenootschap bedreigen of uitdagen. Stijgende temperaturen, smeltende permafrost, woestijnvorming, verlies van zee-ijs en gletsjers, en het openen van vaartroutes kunnen voor instabiliteit in de veiligheidsomgeving zorgen. Als zodanig is het hoge Noorden een van de epicentra van de klimaatverandering.”<sup>14</sup>

In 2021 presenteert de NAVO een *Climate Change and Security Action Plan* voor “kennis over en aanpassing aan de gevolgen van klimaatver-

## Meer wapens, meer klimaatcrisis

andering op veiligheid". In het kerndocument van het NAVO-beleid, het Strategisch Concept, is opgenomen dat het bondgenootschap leidend is op 'klimaatveiligheid'.<sup>15</sup> Daarmee wordt niet bedoeld de veiligheid van de planeet en zijn bewoners, maar de veiligheid van NAVO-landen en hun economieën. **De oorzaken van de klimaatcrisis worden nauwelijks aangepakt, de gevolgen worden gemilitariseerd.** Voor het hoge Noorden is een *Arctic Command* ingesteld, dat toegang tot (grondstoffen in) de smeltende noordelijke zeeën moet garanderen. Ook claimt de NAVO een rol bij rampenbestrijding en noodhulp. Voor Nederland betreft dat vooral het Caribisch gebied, waar de marine permanente aanwezigheid is. "De Nederlandse krijgsmacht moet rekening houden met het vaker en grootschaliger ondersteunen van noodhulpoperaties in het Caribisch gebied als gevolg van extreem weer, ook buiten het reguliere orkaanseizoen" schrijft de Adviesraad Internationale Vraagstukken.<sup>16</sup>

### Controle over grondstoffen

Al sinds de koloniale tijd gaan handelsvloeten vergezeld van gewapende escortes. Volgens het Strategisch Kompas, het veiligheids- en defensiebeleid van de Europese Unie: "Maritieme veiligheid is de sleutel tot onze vrede en welvaart. We zullen (...) de vrijheid van navigatie handhaven, maritieme handelsroutes beveiligen en onze communicatielijnen beschermen."<sup>17</sup> Denk bijvoorbeeld aan de scheepvaartroute door de Rode Zee, en aan energie-infrastructuur zoals pijpleidingen. In het NAVO Strategisch Concept staat: "Alle landen zijn steeds afhankelijker van de vitale communicatie-, transport- en doorvoerroutes waarvan de internationale handel, energiezekerheid en welvaart afhankelijk zijn".<sup>18</sup>

Westerse krijgsmachten beschermen niet alleen hun grondgebied en inwoners. Ze beschermen ook westerse economische macht. Op de website van het ministerie van Defensie staat: "Militairen verdedigen Nederland, de (economische) belangen en bevriende landen. Ze komen op voor anderen en ondersteunen bij rampen. Zo draagt Defensie bij

**Oorzaken van de klimaatcrisis worden nauwelijks aangepakt, de gevolgen worden gemilitariseerd**

## Meer wapens, meer klimaatcrisis

aan vrede, vrijheid en veiligheid in de wereld.”<sup>19</sup> In de Grondwet staat: “Ten behoeve van de verdediging en ter bescherming van de belangen van het Koninkrijk, alsmede ten behoeve van de handhaving en de bevordering van de internationale rechtsorde, is er een krijgsmacht.” **Behalve als vervuilers spelen militairen nog een rol in de klimaatcrisis: ze beschermen de exploitatie en het transport van grondstoffen ten behoeve van de fossiele economie, desnoods met geweld.**

De toegang tot grondstoffen is een belangrijke factor in het uitbreken van oorlogen en militaire interventies van de afgelopen decennia.<sup>20</sup> Voor controle over grondstofwinning is actieve inzet van geweld lang niet altijd nodig; dreigen met geweld is vaak voldoende. De militaire over-

macht van van het westers militair bondgenootschap op de rest van de wereld is enorm. **Van alle mondiale militaire uitgaven in 2022 komt 52% (1,17 biljoen)<sup>21</sup> voor rekening van NAVO-landen.**

## **Van alle mondiale militaire uitgaven in 2022 komt 52% voor rekening van NAVO-landen**

### **Grondstof voor oorlog**

Controle over grondstoffen is ook nodig om de militaire overmacht te handhaven. Fossiele brandstof is cruciaal voor oorlogvoering, net zo cruciaal als wapens en munitie.

Energiezekerheid, '*energy security*' is noodzakelijk voor het winnen van een oorlog, schrijft de NATO Reflection Group in 2020: “Energiezekerheid moet een onderwerp zijn dat voortdurend door de bondgenoten moet worden gevolgd, gecontroleerd en beoordeeld”.<sup>22</sup>

Het westen wil ook controle over zeldzame grondstoffen als lithium, cruciaal voor de energietransitie.<sup>23</sup> Op VN klimaatconferentie (sic!) COP28 in Dubai verklaarde NAVO secretaris-generaal Stoltenberg “Rusland gebruikte gas als instrument om ons te dwingen na de grootschalige invasie van Oekraïne. We mogen niet dezelfde fouten maken bij het ontwikkelen van nieuwe duurzame energiebronnen”.<sup>24</sup> Met zijn uitspraak richt Stoltenberg zich niet alleen tegen Rusland maar ook tegen de grote economische concurrent China. Het uitslaan van drei-



## Meer wapens, meer klimaatcrisis

gende taal op een klimaatconferentie draagt natuurlijk niet bij aan de kans op goede mondiale klimaatafspraken.

Zeldzame grondstoffen zijn niet alleen cruciaal voor de energietransitie, maar ook voor wapenproductie. De EU nam in 2023 een Critical Raw Materials Act aan, om zeldzame grondstoffen voor de Europese industrie veilig te stellen. Door een succesvolle industriële lobby werden aan de lijst grondstoffen ook aluminium en titanium toegevoegd, met weinig waarde voor de energietransitie maar cruciaal voor de wapen- en luchtvaartindustrie.<sup>25</sup>

### **Groeiende krijgsmacht, groeiende klimaatcrisis**

De wapensystemen van de krijgsmacht blijven afhankelijk van fossiele brandstof. De enige manier om toch klimaatdoelen te halen is: minder vliegen, minder varen en minder rijden. Verminder het brandstofgebruik, of in elk geval: stop de groei. Het tegendeel gebeurt, omdat de westerse landen hun militaire macht belangrijker vinden dan het tegengaan van de klimaatcrisis. **In 2024 is de**

**Nederlandse defensiebegroting met 40% gegroeid, van € 15,2 miljard naar € 21,4 miljard.** Dat leidt

onvermijdelijk tot meer militaire emissies. Wapens worden ook zwaarder en groter: in 2022 besloot Nederland tot de aanschaf van 6 extra F-35's bovenop de 46 die al besteld waren. De F-35 gebruikt anderhalf keer zoveel kerosine als zijn voorganger de F-16.<sup>26</sup> De F-35 is bij uitstek een wapen om elders in de wereld macht uit te oefenen, bedoeld voor bombardementen ver in vijandelijk gebied. Niet een vliegtuig voor bescherming van eigen grondgebied.

**In 2022 groeiden de wereldwijde militaire uitgaven met 3,7% tot \$2.240 miljard. In Europa groeien de militaire uitgaven zelfs met 13%.<sup>27</sup> Er worden meer wapens geproduceerd, er worden meer grote militaire oefeningen gehouden en er wordt meer militaire CO<sub>2</sub> uitgestoten. De fossiele voetafdruk van alle NAVO-landen samen steeg tussen 2021 en 2023 tot 226 miljoen ton, vergelijkbaar met de jaarlijkse uitstoot van 8 miljoen auto's.<sup>28</sup> Volgend de NAVO moeten lidstaten hun militaire uitgaven verhogen tot minimaal 2% van hun**

**In 2024 is de  
Nederlandse  
defensiebegroting met  
40% gegroeid**

## Meer wapens, meer klimaatcrisis

BBP. Uitgaande van economische groeiprognoses van het IMF zou dat betekenen dat NAVO tussen 2021 en 2028 meer broeikasgas zal uitstoten dan de grote industrielanden Japan en Duitsland samen.<sup>29</sup>

### **Wat is veiligheid?**

De militaire strategie om grondstoffen en handelsroutes te controleren vereist enorm veel fossiele brandstof. Daarmee verergeren krijgsmachten de klimaatcrisis. **In plaats van te groeien, zouden krijgsmachten juist moeten krimpen. Daarvoor is een andere kijk op veiligheid nodig, die niet eenzijdig is gebaseerd op militaire macht en afschrikking.** De militaire industrie moet worden afgebouwd. Technische

vaardigheden en financiële middelen die worden ingezet in de militaire sector zijn hard nodig in de verduurzamingssector.

## **De fossiele voetafdruk van alle NAVO-landen samen steeg tussen 2021 en 2023 tot 226 miljoen ton**

Veiligheid betekent voor de meeste mensen in de eerste plaats: voldoende voedsel en schoon drinkwater, toegankelijke gezondheidszorg en de afwezigheid van geweld.<sup>30</sup> Klimaatverandering leidt ook tot toenemende concurrentie om zoet water en vruchtbare grond. Dat treft allereerst de meest kwetsbaren. **Opvang en ondersteuning van mensen die ontheemd raken als gevolg van de klimaatcrisis kan conflicten voorkomen.**

De militaire benaderingen van veiligheid veronderstelt dat onveiligheid onder controle kan worden gehouden door middel van militair geweld of dreiging daarmee. Dat levert alleen veiligheid voor de rijkste landen met de sterkste militaire macht. Tegen de klimaatcrisis werkt het niet. Voor een veilige planeet is een bredere, duurzame kijk op veiligheid nodig. **Uitgangspunt van duurzame veiligheid is dat niet de gevolgen van onveiligheid met geweld moeten worden beheerst maar dat de oorzaken van onveiligheid moeten worden opgelost.**<sup>31</sup> Dat sluit aan bij de realiteit dat in een geglobaliseerde wereld ieders veiligheid met elkaar samenhangt.

## Meer wapens, meer klimaatcrisis

### **Eindnoten:**

- 1) Parkinson S. and Cottrell, L. 'The carbon boot-print of the military', Scientists for Global Responsibility, November 2022.
- 2) Lakhani, N. "Emissions from Israel's war in Gaza have 'immense' effect on climate catastrophe. First months of conflict produced more planet-warming gases than 20 climate-vulnerable nations do in a year, study shows" The Guardian, 9 januari 2024
- 3) UNFCCC. Report of the Conference of the Parties on its Third Session, held at Kyoto from 1 to 11 December 1997, Addendum, Part Two: Action Taken by the Conference of the Parties at its Third Session. 1998
- 4) CEOs NATO emissions: Count them, cut them. September 7, 2022
- 5) Ministerie van Defensie. Defensie Energie en Omgeving Strategie 2019–2022. Tweede Kamer Vergaderjaar 2019–2020 33 763 Nr. 152
- 6) Ministerie van Defensie. Defensie Energie en Omgeving Strategie 2019–2022. Tweede Kamer Vergaderjaar 2019–2020 33 763 Nr. 152
- 7) Bode, J. Defensie koploper gebruik biobrandstoffen. Defensiekrant 1 2024
- 8) Ministerie van Defensie. Roadmap energietransitie operationeel materieel. 2023
- 9) No guts, no Hollands Glorie! Sectoragenda Maritieme Maakindustrie. Ministeries van Economische Zaken en Klimaat, Infrastructuur & Waterstaat, Defensie. 2023
- 10) "Nieuwe hulpvaartuigen marine worden klimaatneutraal". Defensie Magazine 16 juni 2022
- 11) Opening speech by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the High-Level Dialogue on Climate and Security, NATO Public Forum. 28 juni 2022.
- 12) NATO Logistics Handbook. NATO 2012
- 13) Vervanging pijpleiding Klaphek-Best. Www.defensie.nl Geraadpleegd 6 februari 2024
- 14) Environment, climate change and security www.nato.int Last updated: 12 Jan. 2024
- 15) NATO Strategic Concept 2022
- 16) Adviesraad Internationale Vraagstukken. Veiligheid en rechtsorde in het Caribisch gebied. Noodzakelijke stappen voor een toekomstbestendig Koninkrijksverband. AIV-advies 116 2020
- 17) EEAS. A Strategic Compass for security and defence. For a European Union that protects its citizens, values and interests and contributes to international peace and security. 24 Maart 2022
- 18) NATO. Active Engagement, Modern Defence. Strategic Concept for the Defence and Security of the Members of the North Atlantic Treaty Organisation. Adopted by Heads of State and Government in Lisbon 2010.
- 19) Defensie beschermt wat ons dierbaar is. www.defensie.nl z.d. Geraadpleegd 29 januari 2024
- 20) De Vries, W. Oil, Arms and Emissions: The Role of the Military in a Changing Climate. In 2022 A. Dunlap and A. Brock (eds.), Enforcing Ecocide
- 21) Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2023), September 2023
- 22) NATO 2030: United for a New Era. Analysis and Recommendations of the Reflection Group Appointed by the NATO Secretary General. 25 november 2020
- 23) The Role of Critical Minerals in Clean Energy Transitions. IEA May 2021
- 24) Remarks by NATO Secretary General Jens Stoltenberg at the UN Climate Change Conference (COP28) in Dubai. 1 december 2023
- 25) Vranken, B. Verheecke, L. Blood on the Green Deal. Observatoire des Multinationales and Corporate Europe Observatory. 2023
- 26) Crawford, N. Pentagon fuel use, climate change, and the cost of war. Cost of War Project, 2019
- 27) Dr Tian, N. Dr Lopes da Silva, D. Liang, X. Scarazzato, L. Dr Béraud-Sudreau L. and Assis, A. Trends in World Military Expenditure. SIPRI. April 2023
- 28) Climate crossfire – How NATO's 2% military spending targets contribute to climate breakdown. Transnational Institute, Stop Wapenhandel, Tipping Point North South, oktober 2023
- 29) Climate Crossfire; How NATO's 2% military spending targets contribute to climate breakdown. TNI, Tipping Point North South & Stop Wapenhandel 2023
- 30) Philipson García, D. Feminist interventions: Resisting the Militarization of the Climate Crisis. WEDO and CFFP 2023
- 31) Burton, D. Lin, H.C. The five percent campaign. Divert. Transform. Sustain. Tipping Point North South 201431

## Meer wapens, meer klimaatcrisis

- Militaire activiteiten veroorzaken naar schatting 5,5% van de mondiale CO<sub>2</sub>-uitstoot. Door lobby van het Pentagon zijn militaire activiteiten uitgezonderd van rapportage aan het IPCC, het klimaatbureau van de Verenigde Naties.
- Driekwart van de militaire CO<sub>2</sub>-uitstoot komt door zware wapensystemen op fossiele brandstof. Wapenaankopen die nu worden gedaan bepalen de CO<sub>2</sub>-uitstoot tot ver na 2050.
- De klimaatcrisis is voor de NAVO een militair-strategisch probleem. De oorzaken van de klimaatcrisis worden nauwelijks aangepakt, de gevolgen worden gemilitariseerd.
- Behalve als vervuilers spelen militairen nog een rol in de klimaatcrisis: ze beschermen de exploitatie en het transport van grondstoffen ten behoeve van de fossiele economie, desnoods met geweld.
- Groeiende militaire uitgaven leiden onvermijdelijk tot meer militaire CO<sub>2</sub>-uitstoot. In 2022 groeiden de militaire uitgaven wereldwijd tot \$2.240 miljard, de groei in Europa was 13%. Nederland heeft voor 2024 €21,4 miljard begroot voor de krijgsmacht, dat is 40% meer dan in 2023.
- Er is een andere kijk op veiligheid nodig, die niet eenzijdig is gebaseerd op militaire macht en afschrikking. Uitgangspunt van duurzame veiligheid is dat niet de gevolgen van onveiligheid met geweld moeten worden beheerst maar dat de oorzaken van onveiligheid moeten worden opgelost